Magyar szövetkezeti hitelintézetek szerepe az agrárfinanszírozásban

Moizs Attila

Kulcsszavak: takarékszövetkezet, mezőgazdaság, szövetkezeti hálózat, agrárhitel, takarék szerep.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A szövetkezeti hitelintézetek 160 éve vannak jelen Magyarországon, és az 1950-es évek elején végrehajtott állami felszámolásukat követően újraélesztett takarékszövetkezetek is már közel 60 éve bizonyítják életképességüket, de a hazai gazdaságot a válság kirobbanása óta jellemző alulfinanszírozottság új feladatok elé állítja ezeket. Míg az ezredfordulón alig több mint 4%-os piaci részesedéssel rendelkeztek a mezőgazdaság finanszírozásában, addig napjainkban ez az arány már 15 és 20% között mozog. Az írás a szövetkezeti hitelintézetek agrárfinanszírozással összefüggő kérdéseit vizsgálja, és arra igyekszik rámutatni, hogy egyrészről hagyományaiknál, lehetőségeiknél és sajátosságaiknál fogva kifejezetten alkalmasak a magyar agrárgazdaság finanszírozására, másrészről ennek érdekében meg kell szüntetni az akadályokat, amik gátolják szerepvállalásukat e területen. Ezek közül a két legjelentősebb a hálózatszerű működés kialakítása, másrészről a szolgáltatási színvonal egységesítése, melyek nélkül a szövetkezeti szektor nem lesz képes jelentős mértékben növelni piaci részesedését. Emellett a leírtak alapján a hazai szövetkezeti hitelintézeteknél is igazolva látjuk, hogy a szektor és szereplőinek gazdasági kiegyenlítő erejét is figyelembe véve a takarékszövetkezetek szerepének újragondolása, aktivitásuk, részesedésük növelése pártolandó.

1. TÉNYEK – A SZÖVETKEZÉS JELENTŐSÉGE MA

Napjainkban a szövetkezeti mozgalomban világszerte 1 milliárd tagot tartanak nyilván[1], becslések szerint a szövetkezetek közel 3 milliárd ember megélhetését biztosítják, és meghatározó szerepet töltenek be a helyi közösségek gazdasági és társadalmi életében. A szövetkezetek világszerte 100 millió munkahelyet teremtettek, 20%-kal többet, mint a multinacionális társaságok. A közelmúltban végzett felmérések alapján az Egyesült Királyságban megközelítőleg 10, Argentínában 9, Kínában 180, Indiában 236 millió szövetkezeti tagot tartanak nyilván, Kenyában minden ötödik, az Egyesült Államokban és Németországban minden negyedik, Kanadában és Norvégiában minden harmadik lakos valamely szövetkezet tagja, Finnországban a háztartások 62%-a kötődik a szövetkezethez.

A szövetkezés klasszikus formái mellett

[1] A fejezetben szereplő adatok különböző forrásokból kerültek összegyűjtésre 2007-től, beleértve a Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség statisztikai adatlapjait, a szövetkezeti szervezetek közzétett adatait, a szövetkezetek és kormányzati statisztikai hivatalok által készített kimutatásokat, illetve az ICA http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures oldalát.

az eltérő kultúrájú és tradíciójú társadalmakban a mindennapi tevékenységekben is igen változatos formákban jelenik meg, működnek szövetkezeti formában egészségügyi és szociális intézmények, temetkezési vállalkozások, iskolák, közszolgáltatók, autókölcsönzők, szállítmányozók, sportolók és zenekarok.

A szövetkezetek agrárgazdasági súlyát jól tükrözi, hogy például Brazíliában e szervezetek adják a mezőgazdasági GDP 40%-át, a finn szövetkezeti csoportok a *Pellervó*n belül a hústermelés 74, a tejtermékek 96, a tojástermelés 50, az erdőgazdálkodás 34%-át adják, a kanadai juharcukor-szövetkezetek állították elő a világ juharcukor-termelésének 35%-át. Kenyában a kávépiac 70, a tejtermékek 76, a pyrethrum (aranyvirág) 90 és a gyapot 95%-át állítják elő. Koreában a mezőgazdasági szövetkezeteknek több mint 2 millió farmer tagja (a farmerek 90%-a) van, 11 milliárd USD összkibocsátással, a koreai halászati szövetkezetek 71% piaci részesedéssel bírnak. Új-Zélandon a tejtermékek piacából és exportjából 95% a részesedésük, a húspiac és a műtrágyapiac egyaránt 70%-át, a fűszerpiac 62%-át adják. Norvégiában a tejszövetkezetek a tejtermékek 99%-át adják; a halászati szövetkezetek a teljes norvég export 8,7%-át képviselik, az erdészeti szövetkezetek a fűrészáru 76%-át állítják elő. Lengyelországban a tejszövetkezetek a tejtermékek 75%-át állítják elő, Franciaországban tíz farmerből 9 tagja mezőgazdasági szövetkezetnek, Japánban a farmerek több mint 90%-a szövetkezeti tag.

Néhány hitelintézeti példa: Bolíviában 2002-ben a *Cooperativa de Ahorro y Crédito „Jesús Nazareno" Ltda.* kezelte a megtakarítások 25%-át, Finnországban a pénzintézeti megtakarítások egyharmadát kezelik, Cipruson a szövetkezeti mozgalom a banki szolgáltatások piacának 30%-át uralja, Franciaországban a szövetkezeti bankok kezelik az összes megtakarítás 60%-át, Kenyában a hazai megtakarítások és betétek 31%-át adják.

A szövetkezeti bankok jelentős erőt képviselnek az európai bankrendszerben. Mintegy 140 millió ügyfelükkel a szövetkezeti bankok minden ötödik európai polgárral kapcsolatban állnak. Európa-szerte 4500 szövetkezeti bank működik, 60 000 szövetkezettel és együttesen 20% piaci részesedéssel. A szövetkezeti hitelintézeti szektor egyben nagy foglalkoztató, több mint 720 000 alkalmazottal (*Wyman, 2008*).

2. A SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEK ÉS AZ AGRÁRGAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK KAPCSOLATAI

A 19. században Európa-szerte azzal a céllal jöttek létre szövetkezeti hitelintézetek, hogy önsegélyező módon betöltsék a rurális területeken mutatkozó finanszírozási űrt. A bankok elsősorban a városokban tevékenykedtek, ahol dinamikusan fejlődött az ipar, koncentráltan nagy összegű tőke kihelyezésére volt lehetőség, ráadásul ezeken a területeken jóval több információ állt rendelkezésre, ami csökkentette a kihelyezések kockázatát. Ahhoz, hogy a vidék, ezen belül főként a mezőgazdasági termelők a fejlődéshez szükséges tőkéhez jussanak szövetkeztek, mely szövetkezetek pénzintézetekké fejlődtek.

A *Schulze-Delitzsch*-féle szövetkezetek – amelyek a német városi kisiparosokat tömörítették – létrejöttével párhuzamosan *Friedrich Wilhelm Raiffeisen* a német falvak lakosságának szövetkezését kezdte megszervezni.[2] Az agrárgazdaságban uralkodó válságállapotot látva egyesületet (1847) és segélyegyletet (*Flammersfeld, 1849*) alapított, amelyek jótékonysági célzattal, az uzsora kiküszöbölésére biztosítottak mezőgazdasági alapanyagokat

[2] A fejezetben lévő történeti feldolgozás *Majoros Anna (1985): A takarékszövetkezetek története* című (SZÖVOSZ Oktatási és Továbbképzési központja, Budapest) munkája felhasználásával készült.

a gazdáknak. Raiffeisen az első önsegély elvén alapuló hitelszövetkezetet 1862-ben Annhausenben alapította. Ez a szervezet elsősorban olyan kis falusi közösségekre épült, amelyek tagjai egymás bizalmát élvezték, azaz a személyegyesítő jelleg volt domináns. Raiffeisen is megszervezte szövetkezetei szövetségét (1877), felismerve az együttműködés előnyeit.

Olaszországban a 19. század végén a Raiffeisen-féle szervezetekhez hasonló takarékpénztárak alakultak ki, ezek a vidéki embereket és a kézműveseket tömörítették, majd ezzel egy időben (1896) – szintén Raiffeisen elveit alapul véve – jött létre az első holland szövetkezeti bank, majd két évvel később a szövetkezeti hitelintézetek központi intézményeként került megalapításra a holland *Raiffeisen Bank* és a *Gazdaságok Hitelbank*ja.

Az első kanadai hitelszövetkezetet Quebec mellett 1901-ben hozta létre *Alphonse Desjardins*, a gazdasági válság okozta általános elszegényedés alternatívájaként, az uzsora kiváltására. Desjardins olyan mozgalmat szervezett, amely minden falusi számára helyben kívánta elérhetővé tenni a termeléshez szükséges forrásokat, ennek eredménye volt a népi pénztárak (*Caisses Populaires*) hálózatának kialakulása.

A hitelszövetkezetek szervezésében, a 19. század közepétől végzett úttörő munkának köszönhetően, a fejlett demokráciákban általánosan elterjedt és a pénzügyi szektoron belül jelentős arányt képviselt ez a hitelintézeti forma. Bár történelmük során a diktatúrák folyamatosan korlátozták működésüket, a „szociális gazdaság" gondolatának terjedése új perspektívát nyitott a szövetkezeti hitelintézetek számára is.

A magyar mezőgazdasági szövetkezetek kibontakozása évtizedekkel a szövetkezeti hitelintézetek létrejöttét követően kezdődött meg. A mozgalom – amely a nemzetközi agrárválság elmélyülése nyomán 1880-tól szélesedett ki – vezéralakja *Károlyi Sándor* volt, aki a nagybirtokosok és a parasztság érdekeit egységes agrárkoncepcióba tudta tömöríteni. Kibontakozásának lökést adott a Budapesten 1885. október 3. napjától rendezett Nemzetközi gazdakongresszus, ahol Károlyi kifejtette a szövetkezésről alkotott nézeteit és sürgette a mezőgazdaságban uralkodó általános tőkehiány megoldását. Érvelése eredményeképpen sikerült felsorakoztatnia maga mögé mezőgazdasági, illetve pénzügyi szakembereket és 1896-ban elnökletével megalakult a *Magyar Gazdaszövetség*, amely programjában a hitelek biztosítását, a közteherviselés megreformálását és az oktatás szükségességét hirdette. A mezőgazdasági hitelek széles körű biztosítása érdekében a már működő hitelszövetkezetek mintájára 1886-ban megalakult az országos hatáskörűvé vált *Pestmegyei Hitelszövetkezet*, 1894-re Pest megyében 80, országszerte 752 hitelszövetkezet működött mintegy háromszázezer taggal.

A második világháború több szempontból is kedvezőtlen fordulópontot jelentett a hitelszövetkezetek fejlődésében. A háború a személyi állomány és az infrastruktúra jelentős részét elpusztította, a határrendezés nyomán a szövetkezetek száma 4087-re, a taglétszám 1 591 613 főre, ezen belül a hitelszövetkezetek száma 943-ra, létszáma 548 832 főre csökkent. Noha 1948-ig 3860 új szövetkezet (ebből 26 hitelszövetkezet) is alakult, ezek az elszenvedett hiperinfláció miatt működésképtelenné váltak. A gazdasági gondoknál azonban hosszú távon jóval nagyobb kárt szenvedett el a szövetkezeti mozgalom. Az új diktatúra ideológiájával nem fért össze a magántulajdonon alapuló szövetkezeti autonómia és a szövetkezeti önkormányzás. A hitelszövetkezetek, főként taglétszámuk által túlzottan nagy súlyt képviseltek ahhoz, hogy az állam a gazdasági és társadalmi szerkezet direkt állami eszközökkel történő átalakításánál figyelmen kívül hagyja, a hitelszövetkezetek feletti teljes kontroll hiánya rontotta volna a gazdasági átszervezés hatásfokát.

Az időközben megszületett alkotmány elismerte ugyan a szövetkezeti tulajdont, de egyértelművé tette azt is, hogy a végrehajtó hatalom kezében céljai elérésének egyik leghatásosabb eszköze az állami bankrendszer lesz. A szövetkezeti hitelintézetek felszámolásának folyamata 1952-ben ért véget, mikor az *Országos Takarékpénztár* (OTP) kizárólagos jogosítványt kapott a magánszemélyek bankügyleteinek végzésére, ezért a hitelszövetkezeteknek az OTP részére át kellett adni a természetes személyek ügyleteit, a vállalati ügyleteket a *Mezőgazdasági Szövetkezeti Bank* vette át. A felszámolt hitelszövetkezetek vagyona a *Pénzintézeti Központ*hoz került, az OSZH székházát az OTP kapta meg. A hitelszövetkezetek tervszerű felszámolása 1953-ra befejeződött.

Hamar világossá vált azonban, hogy az OTP nem képes betölteni a vidék életében a hitelszövetkezetek szerepét, a mezőgazdasági termelés kibontakozásához szükség van a helyi igényeket kielégítő hitelintézetekre. A takarékszövetkezetek szervezésének lehetőségét és szükségességét elsőként a Minisztertanács *a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom fejlesztéséről* szóló 1956. évi 1091. számú határozata fogalmazta meg: *„A Minisztertanács annak érdekében, hogy a falusi lakosság, elsősorban a dolgozó parasztság pénzbeli megtakarításait saját szövetkezeti szervezete útján összegyűjthesse és átmenetileg jelentkező hitelszükségleteit a kölcsönös segítés elve alapján közvetlenül is kielégíthesse, helyesnek tartja a falusi takarékszövetkezetek létesítésére irányuló kezdeményezéseket."*

A határozat kihirdetését követő néhány napon belül megjelent a pénzügyminiszter 11/1956. számú rendelete a falusi takarékszövetkezetekről, és nem kellett sokat várni az első takarékszövetkezet megalapítására sem (Dunaföldvár, 1956). A takarékszövetkezetek a földműves-szövetkezetek járási központja (FJK) tagjaként, illetve ellenőrzése alatt működhettek, és szigorúan a falvakhoz (lásd 23/1959. PM rendelet) kötődtek. A dunaföldvári takarékszövetkezet példáját követve 1957 végéig további 69 szövetkezeti hitelintézet alakult meg, 1958-ban már 212, egy évvel később 264 településen alakult önálló takarékszövetkezet. Miután 1959-ben a jogszabályi korlátozás megszűnt, a takarékszövetkezetek kirendeltségeket nyitottak, így folyamatosan növekedve 1971-ben 388 takarékszövetkezet már 1143 kirendeltséget működtetett, a taglétszám pedig ismét elérte az 1942. évi 800 ezer főt (881 ezer fő, a teljes lakosság 20,6%-a).

A kétszintű bankrendszer újraszervezése (1987), a rendszerváltozás és a Pénzintézetekről és a pénzintézeti tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvény hatálybalépése alapvetően új kihívások elé állította a takarékszövetkezeteket. A gazdasági környezet, a piaci feltételek és a szabályozás gyökeres változása gyors döntéseket és erőteljesebb érdekérvényesítést kívánt.

Az 1992. évi I. törvény hatálybalépésekor (1992. január 20.) az összesen 5%-os piaci részesedéssel rendelkező 260 takarékszövetkezet 1752 fiókban nyújtott egyre szélesebb körű szolgáltatásokat, tagjainak száma elérte az 1 780 000 főt. Bár a takarékszövetkezetek által kezelt betét- és hitelállományok intenzíven növekedtek, a piacgazdaság által teremtett új feltételek és a társadalomban a régi erkölcsi normák helyén támadt űr hatását a formálódó fiatal kereskedelmi bankrendszer és ennek részeként a takarékszövetkezetek nem tudták maradéktalanul kezelni. Nyilvánvalóvá vált, hogy külön-külön egyre kevésbé képesek a versenyhelyzetnek megfelelni, és a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően szükséges a feladatok egy részének központosítása. Felismerték, hogy a közös termékfejlesztés, az egységes arculat kialakítása, az informatikai beruházások, a tőkeallokáció, a nemzetközi és hazai elszámolási és pénzforgalmi feladatok bonyolítása, az intézményvédelem, az érdekérvényesítés

olyan tevékenységek, amelyek összefogással kisebb költségek mellett és hatékonyabban valósíthatók meg, ezért felerősödtek azok az integratív törekvések, amelynek első eredménye az 1989-ben a takarékszövetkezetek által létrehozott csúcsbank, a *Takarékbank* volt. Az összefogás másik jelentős eredménye 1993-ban a 256-ból 246 takarékszövetkezet által aláírt integrációs szerződés megszületése, továbbá az 1991-ben létrehozott biztonsági alap (OTBA), majd az integrációs szerződés aláírását követően az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (OTIVA) létrehozása volt. A közös szervezetek létrehozása és célok kitűzése ellenére azonban a folyamatosan változó külső hatásokra eltérően reagáltak a szövetkezetek, a jelenleg is zajló szelekció és polarizálódás eredményeképpen a takarékszövetkezetek száma 121-re csökkent (hitelszövetkezet 4 db).

3. A HAZAI SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEK RENDSZERE[3]

A magyarországi szövetkezeti hitelintézeti rendszer intézményei az 1. táblázatban láthatók.

Takarékszövetkezetek. A takarékszövetkezet a magyar szövetkezeti hitelintézeti rendszer domináns megjelenési formája. Jogilag független, önálló gazdálkodást és üzletpolitikát folytató hitelintézetek, a kereskedelmi bankokéval közel azonos jogosítványokkal. Elméletben alapelvei megegyeznek a Szövetkezeti Bankok Nemzetközi Szövetsége által 2008. október 20-án közzétett elvekkel (nyitott tagság és önkéntesség, belső demokrácián alapuló tagi ellenőrzés, tagi részvétel a gazdálkodásban, önállóság és függetlenség, folyamatos oktatás-képzés, szövetkezetek szövetkezése, törődés a közösséggel), azonban ezek gyakorlati megvalósulása igen változatos és gyakran ellentmondásos képet mutat. Eredetileg lokális alapon – egy-egy faluhoz kötődően – alakultak 1956-tól. A takarékszövetkezetek földrajzi elkülönülésüket, kizárólagos működési területük sérthetetlenségét az integrációs szerződésben rögzítették.

Főbb jellemzői: minimum 200 tag (ebből legalább 67% természetes személy), 1 részjegy értéke legfeljebb 10 ezer forint, egy tag – egy szavazat. Egy tag legfeljebb egy másik tagot képviselhet a közgyűlésen. A részjegy értékének alacsony összegben történő limitálása nemrég került a Hpt. szövetkezeti hitelintézetekre vonatkozó fejezetébe, megelőzendő, hogy a hagyományos tagság kirekeszthető legyen a részjegy névértékének növelésével.

1. táblázat

A szövetkezeti hitelintézeti rendszer intézményei Magyarországon

Lokális szint	
1. Takarékszövetkezetek (két átalakult, de az integrációhoz tartozó kereskedelmi bank)	2. Hitelszövetkezetek
Regionális szint	
3. Regionális takarékszövetkezeti szövetségek	–
Nemzeti szint	
4. Országos szövetségek: OTSZ, TÉSZ és kívülállók (szakmai befektetők szövetkezetei és függetlenek)	–
5. Intézményvédelmi alapok: OTIVA, TAKIVA, REPIVA	HBA
6. TAKARÉKBANK Zrt. (központi, kereskedelmi banki és szolgáltató funkciók – főként az OTSZ tagjainak)	–

[3] Moizs Attila – Szabó G. Gábor (2012): *A szövetkezeti hitelintézetek Magyarországon*. Hitelintézeti Szemle, XI./1. 67-85. pp.

Hitelszövetkezetek. Politikai felszámolásukig, 1953-ig nagy múltra visszatekintő, nagy tömegbázissal rendelkező, Magyarországon széles körben elterjedt hagyományos értékrendű, klasszikus szövetkezeti hitelintézetek. Jelenleg szektoron belüli súlyuk csekély, mérlegfőösszegük a szektor együttes mérlegfőösszegének csupán 1-2%-a. Leglényegesebb eltérés a takarékszövetkezettől, hogy (a pénzváltást kivéve) csak saját tagjai számára végezhet szolgáltatást.

Regionális takarékszövetkezeti szövetségek. Több megyére kiterjedő, az országos és helyi szint közötti szerveződések, önálló költségvetéssel és feladatokkal.

Intézményvédelmi alapok. A kötelező intézményvédelmi tagság 2003-ban – a hitelintézeti törvény módosításával – megszűnt, azonban szövetkezetek közül is többen szorgalmazzák a kötelezés visszaállítását, tekintettel arra, hogy a kívülállók nagy reputációs kockázatot hordoznak a szektor egészére nézve. A kötelezés megszűnésétől függetlenül a szövetkezeti hitelintézetek döntő többsége tagja valamely intézményvédelmi alapnak. Az egyes alapok az érdekképviseletek mellé szerveződtek (OTSZ – OTIVA, TÉSZ – TAKIVA, hitelszövetkezetek – HBA), vagy éppen a közös intézményvédelmi szervezetben jut kifejezésre az együttműködésük (REPIVA).

Központi Bank. A Takarékbank Zrt. legnagyobb tulajdonosi és üzleti bázisát az OTSZ integráció tagjai adják, de a többi takarékszövetkezet nagy része is tulajdonos, illetve üzleti alapon igénybe veszi szolgáltatásait. Például a TÉSZ-csoport tagjai 2011-ben kötöttek együttműködést a közös bankkártya és ATM- (POS-)tevékenységre. A közelmúlt lényeges eseménye az állam közvetett – Magyar Fejlesztési Bank részvételével történő – tulajdonszerzése, mely új távlatokat nyithat a szövetkezeti hitelintézetek stratégiájában, szerepvállalásában, többek között az agrárgazdaság finanszírozásában is. Az elmúlt évben kormánybiztos került kinevezésre azzal a céllal, hogy stratégiát dolgozzon ki a szövetkezeti hitelintézetek közvetlen szerepvállalására a nemzetgazdasági feladatok pénzügyi lebonyolításában. A Takarékbank a legtöbb takarékszövetkezet fő számlavezetője és minden üzleti területen szoros együttműködést folytatnak: közös termékfejlesztés, forrásallokáció a megtakarításokon, konzorciális hiteleken és devizaügyleteken keresztül, teljes együttműködés a bankkártyaüzletágban, informatikai területeken, hazai és nemzetközi utalásokban, készpénzellátási területen stb.

Ezen túlmenően 2008-ban elindított gazdasági együttműködésben (Takarékpont hálózat) az ország különböző területeiről (jelenleg) 23 takarékszövetkezet, ebből 2 bankká alakult takarékszövetkezet és a Takarékbank Magyar Takarékszövetkezeti Bank Zrt. vesz részt, jogi önállóságuk megtartása mellett szorosabb, hatékonyabb együttműködési formát – közös termékek, arculat, marketing – alakítottak ki. Ez az együttműködés az OTSZ körébe tartozó pénzintézetek kb. 20%-ának részvétele mellett zajlik és további csatlakozókkal megteremtheti egy szektorszinten eredményesebb tevékenység alapjait.

4. A HAZAI SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEK SÚLYA

A szövetkezetek a hazai bankrendszer 2012. évi 31 500 milliárd forint mérlegfőösszegéből 1724 milliárd Ft (5,5%) eszközállománnyal részesedtek, az összes bankbetét (14 649 Mrd Ft) 10%-át (1471 Mrd Ft) birtokolták. A szövetkezetek által kihelyezett 703 Mrd Ft hitel a bankszektor (17 110 Mrd Ft) 4,1%-a volt. A szövetkezeti szektor 10,5 Mrd Ft adózás előtti eredményt ért el a teljes hitelintézeti szektor 105,5 Mrd Ft veszteségével szemben, azonban a bankokat sújtó eltérő mértékű bankadó nagyarányban torzítja a képet, pl. 2009-ben a szövetkezeti szektor részesedése mindössze 3,9% volt. A takarékszövetkezetek mintegy

1800 fiókot tartanak fenn (ami azt jelenti, hogy átlagosan minden második településen jelen vannak), közel 11 400 főt foglalkoztatnak, ez a bankszektorban dolgozó összes munkavállaló 27%-ának felel meg. Átlagosan együttesen 2012-ben 130 Mrd Ft saját tőkével rendelkeztek a takarékszövetkezetek (a szektor 4,2%-a), átlagos éves tőkemegfelelési mutatójuk 16,1% volt (*PSZÁF, 2013*). Az 1980-as évek végén a szövetkezeti hitelintézetek tagjainak száma elérte a 2 millió főt, azonban ez a taglétszám napjainkra alig 100 ezer főre csökkent. A szövetkezeti hitelintézetek 99,94%-ban voltak magyar tulajdonosok kezében 2012. december 31-én.

5. A HAZAI SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEK SAJÁTOSSÁGAI AZ AGRÁRFINANSZÍROZÁS SZEMPONTJÁBÓL

A szövetkezeti hitelintézetek egyik jellemzője, hogy *működési területük* földrajzilag viszonylag szűk, jól körülhatárolható. Ez egyrészről kialakításuk körülményeire, nevezetesen hogy egy-egy jelentősebb falu lakosságából szerveződtek, másrészt az integrációs szerződésben foglalt területi sérthetetlenségre vezethető vissza. Ennek eredményeképpen koncentrált ismerettel bírnak működési területükről, ugyanakkor kevésbé állnak rendelkezésükre a területükön kívüli, nemzeti vagy szupranacionális szintű információk.

Átlagosan 1 milliárd forintot alig meghaladó saját tőkéjük és 13-14 Mrd forintos átlagos mérlegfőösszegük jelentékenyen befolyásolja a *kockázatvállalási lehetőségek*et, méretében és számosságában korlátozza a kiszolgálható ügyfelek körét.

Bár szektorszinten jelentős hálózattal rendelkeznek, azonban nem *működnek üzleti hálózatként*[4], így az egyedi adatok összegzése hamis képet mutatna. Az egyedi szövetkezetek más-más üzletpolitikával, kockázati étvággyal, szakmai felkészültséggel rendelkeznek, informatikai rendszereik nem hálózatba kötöttek és erre nem is feltétlenül alkalmasak.

Az egyes takarékszövetkezetek *egymás konkurenciáiként is viselkednek*, mivel közel azonos méretükből, felkészültségükből és termékkörükből adódóan azonos ügyfélkört képesek megcélozni, korlátozottan tartják tiszteletben a területi elveket, illetve részben átfedések vannak a működési területekben (pl. nagyvárosi fiókok). Ez korlátozza az együttműködést, az információk visszatartása csökkenti a hálózatszerű működést, illetve az ez által elérhető előnyöket.

A *nem hálózatszerű működés* eredményeképpen az ügyfelek a különböző településeken működtetett telephelyeken nem kapnak a kereskedelmi bankok hálózataihoz hasonló kiszolgálást, például más takarékszövetkezet fiókjában nem vehetnek fel készpénzt, nem találják meg ugyanazokat a termékeket vagy eltérő kondíciókkal találkoznak.

A felsorolt tényezők mellett – a hálózati működés és kompenzációs mechanizmusok hiányában – *kivetítődnek*, illetve rögzülnek az egyes szövetkezetekre jellemző *lokális hátrányok*. Mivel a szövetkezetek produktumai nem aggregálhatók, a helyi problémák kivetítődnek az adott ügyfélkörre. Például egy forrásszegény környezetben működő takarékszövetkezet az ügyfeleinek kevesebb hitelt tud nyújtani vagy drágábban tudja a felmerült és teljesíthető hiteligényt kielégíteni.

Az alacsony létszámból adódóan nincs vagy *kevés* az adott szakterületre – például mezőgazdaság – specializálódott *szakember*.

Némiképp *szűkebb tevékenységi kör*rel

[4] A különböző hálózati szintekről lásd Moizs Attila (2009): *A takarékszövetkezetek fejlődési irányai* című munkáját.

bírnak, mint az univerzális kereskedelmi bankok. Nem jellemző az agrárfinanszírozásban is jelenlévő faktoring- és lízingtevékenység.

Mindezek *a hátrányok azonban az integráció elmélyítésével és kiszélesítésével tompíthatók*, illetve részben teljesen eltüntethetők. Az együttműködés szintjeire, illetve alternatív megoldásaira vonatkozó javaslatokkal több írásban foglalkoztam[5], kifejtését itt mellőzöm.

A takarékszövetkezetek életképessége, puszta létük azt bizonyítja, hogy a hálózati együttműködés jelenlegi szintjén is bírnak olyan egyedülálló értékekkel, melyek a bankrendszerben egyedülállóak.

Egyik fontos tényező a *rendszer viszonylagos zártság*a. A helyi megtakarításokból helyi ügyfélkör számára történik a finanszírozás: helyben képződik meg a forrás, amely megteremti a helyi vállalkozások, önkormányzatok hitelezésének (ezzel a fejlesztésnek) a lehetőségét, a lakossági hiteligények kielégítése a helyi fogyasztás generálásával a helyi vállalkozásokat támogatja, a kamatjövedelem és a haszon helyben marad, felhalmozódik a betéteseknél és a tagságnál, tehát a lokális közösséget gyarapítja. Mivel a rendszer zárt és az összes gazdasági résztvevő egymásra van utalva (a szövetkezeti tag, az alkalmazott, a megtakarító és a felhasználó ügyfél, a helyi intézmények és helyi közigazgatás, a család stb.), ezért kisebb a külső kiszolgáltatottság, nagyobb az ellenálló képesség a válsághatásokkal szemben (*antiglobalizációs hatások*).

Ugyanebből következik a *hatékony lokális kontroll* (közvetlen és azonnali információk, gyors közvetett információk például egymással kapcsolatban álló ügyfelektől, helyi sajátosságok ismerete, figyelembevétele).

A forráshoz jutás az igénylők számára nem kizárólag fiskális megítélés alapján lehetséges, a szövetkezetek sokkal több és mélyebb közvetlen információval rendelkeznek ügyfeleikről, mint bármely más pénzügyi szervezet, illetve az együttélésből fakadó mikrotársadalmi körülmények miatt átlagot meghaladó az adósságszolgálati hajlandóság (kényszer). Ez fordítva is igaz, a szövetkezet tudja, hogy felelősséggel tartozik az ügyfeléért, hiszen ő is a közösség része. Ez a szövetkezeteknél jelenlévő *bizalmi tőke*.

6. A MEZŐGAZDASÁG FINANSZÍROZÁSI SAJÁTOSSÁGAI

A mezőgazdaság finanszírozását számos olyan sajátosság teszi összetetté, esetenként bonyolulttá, melyek jelentős szakismeretet igényelnek.

Az első ilyen tényező a *gazdálkodók személyének változatossága*. A háztáji gazdálkodó, az őstermelő, az egyéni vállalkozó, a családi gazdaságok, a gazdasági társaságok, szövetkezetek, TÉSZ-ek, BÉSZ-ek, egyéb társulások különféle szervezeti formát és lényegesen eltérő üzemméretet testesítenek meg, nyilvánvalóan eltérő inputigénnyel és különböző kibocsátási volumennel, alkalmazotti létszámmal, megművelt termőterülettel, állatállománnyal, eszközparkkal, bérmunkaigénnyel stb.

Ugyanilyen változatos az agrárgazdasághoz sorolható, illetve azt kiegészítő vagy ahhoz kapcsolódó *tevékenységek sokszínűsége*. Alapvetően más inputigények, piaci kockázatok jelentkeznek a kiskerti és szántóföldi növénytermelés, a zöldség- és gyümölcstermelés, a szőlészet-borászat, az erdőgazdálkodás, a halászat, méhészet, az állattenyésztés, a tejtermelés, a tojástermelés, a mezőgazdasághoz kötődő feldolgozási tevékenység, mezőgazdasági szolgáltatások (bérművelés, takarmánykeverés, szárítás, malomipar stb.) széles köre esetében, hogy csak a fontosabbakat említsük.

A különböző földrajzi területen működő agrárvállalkozások *eltérő adottságok*kal

[5] Például Moizs Attila (2010): *Heterogenesis*.

és külső körülményeknek való kitettséggel bírnak, melyek nem hagyhatók figyelmen kívül a finanszírozás során. Legkézenfekvőbbek ezek közül a talajminőség, mikroklíma, a domborzati és vízrajzi viszonyok, vadkár, fertőzésveszély, logisztikai adottságok (helyi beszerzési, feldolgozási, műveltetési, értékesítési, szállítmányozási lehetőségek), konkurencia és piaci lehetőségek, munkaerő-kínálat, térség besorolása (pl. hátrányos helyzetű) stb.

A vállalkozási formától és a tevékenység jellegétől függően a gazdálkodók *sokféle nyilvántartással* (pl.: földhasználatra, állatállományra vonatkozó nyilvántartások, mezei leltárak, pincekönyv, vegyszerek, erdőgazdálkodási terv, MVH-regisztráció, tárgyieszköz-leltár, üzemanyag-elszámolás stb.) *rendelkeznek*, illetve eltérő számviteli kötelezettséggel összefüggő beszámolókat készítenek, melyeknek a részletessége, pontossága is különböző, vagy nem is kötelezettek azok készítésére (lásd mezőgazdasági őstermelő meghatározott árbevételi határig).

A mezőgazdasági tevékenységre jelentős hatással van a mindenkori nemzetközi és hazai *agrárpolitika*. A hazai agrárpolitika részben illeszkedik a nemzetközi, így az Európai Unió agrárpolitikájához (pl. kvótarendszer), részben a helyi adottságokra, nemzetgazdasági tervre épít. Ezek változása függvényében időről időre új irányvonalak jelennek meg, illetve eltolódnak a preferenciák a belföldi és exportpiaci lehetőségek, a foglalkoztatáspolitika, területi kompenzációs törekvések, piacvédelem és egyéb nemzetgazdasági szempontok szerint, az egyes agrártevékenységek között folyamatosan változik a hangsúly.

Ennek a változásnak mozgatója a *támogatási, pályázati rendszerek* periódusonkénti változása és magyarországi integrálása is, hiszen ezek alapvetően befolyásolják a beruházási irányokat (pl. különböző intenzitású fejlesztési támogatások), a termelési költségeket (pl.: területalapú támogatás, üzemanyag-támogatás) vagy a piaci viszonyokat (tejár-kiegészítés).

A szektor nagyon jellemző sajátossága a *volumenek és árak változékonysága*.

A külső körülményektől való kitettségeken kívül az agrárgazdaságon belül többféle és jelentős *egyéb függőségi viszony* is érezteti hatását. Ilyenek a támogatási rendszer változásai, a szerződéses viszonyok (különböző termeltetői, bérhizlalási szerződések), nemzetközi piacok hatásai, kvótáktól, minőségi sztenderdektől való függés stb.

A tevékenységek széles köre, összetettsége *eltérő és változatos finanszírozási igénye*ket támaszt. Megjelennek ezen belül a klasszikus pénzintézeti hiteltermékek, mint a kölcsönök, beruházási, fejlesztési, projekt- és forgóeszközcélú hitelkeretek, kölcsönök, napi likviditást segítő overdraftok, emellett okmányos meghitelezés, egyéb exportfinanszírozó ügyletek, a számlafaktorálás, forfetírozás, lízing, MVH-regisztrációhoz kötött támogatások előfinanszírozása, közraktári hitelek, záloghitelek, bankgaranciaügyletek stb.

A pénzintézeti finanszírozás mellett a mezőgazdaságban szerepet játszanak *más finanszírozó szervezetek* is. Az idegen tőke részeként megjelennek a szállítói hitelek, termeltetői és nem banki finanszírozások, faktorok, különböző kompenzációs megoldások, halasztott vagy részletfizetések, illetve olyan összetett megoldások, ahol a bank nem közvetlenül a termelőt, hanem valamely beszállítóját vagy az integrátort finanszírozza, és a szállító adja tovább.

A különböző hitelezési módok alkalmazásakor mind a vállalkozónak, mind a hitelezőnek ismernie kell a forrásszerkezetet, a saját tőke és idegen tőke arányát, utóbbin belül a hitelezők összetételét és hitelezői minőségét, a biztosítéki kör elemeit és átfedéseit, a bevételi és hitellejárati összhangot, a kielégítési sorrendet, a megtérülési források felosztási tervét az egyes hitelek tekintetében (adósságszolgálat). Ezek hiányában

a hitelező nem képes a kockázatvállalására vonatkozóan megalapozott döntést hozni, illetve előfordulhat a vállalkozás túlfinanszírozása, mely az idegen tőke túlzott bevonása miatt (például az üzemi eredményhez képest túlságosan nagy pénzügyi ráfordítások, kamatterhek felhalmozódása) a vállalkozás fizetésképtelenné válik. Szükséges a *törlesztési periódusok összehangolása* annak érdekében, hogy az egyes fizetési kötelezettségek olyan mértékben és ütemben jelentkezzenek, ahogy a törlesztésre fordítható bevételek megképződnek, ami teljesen eltér egy tojástermelőnél, egy állattenyésztőnél és egy szántóföldi növénytermelőnél. A tervezésnél tekintettel kell lenni arra is, hogy a különféle hitelezők felé esedékes rövid határidős, periodikus (pl.: havi, negyedéves, éves), illetve éven túli kötelezettségek összeadódnak és ezeket együttesen is kell tudni teljesíteni.

A *különféle kitettségekre* (pl.: aszály a növénytermelésben, aflatoxin koncentrálódása a tejben) a vállalkozás által vállalható adósságszolgálat megállapításánál tekintettel kell lenni, ezekre a nem tervezhető, de lehetséges esetekre a *bevételekből tartalékokat kell képezni.*

7. SZÖVETKEZETI LEHETŐSÉGEK AZ AGRÁRFINANSZÍROZÁSBAN

A magyar szövetkezeti hitelintézetek akkor lehetnek sikeresek a hazai agrárfinanszírozásban, ha az előző fejezetekben írt hátrányaikat eredményesen mérséklik, előnyeikkel élnek úgy, hogy közben figyelembe veszik a mezőgazdaság finanszírozásának fentiekben írt sajátosságait és igényeit. Be kell teljesíteniük azt az örökséget, amely másfél évszázada éppen a magyar agrárgazdaság finanszírozásának megoldására született. Ebben kétféle szerepvállalás lehetséges: egyrészről az a természetes szerep, ami a helyi közösségi együttélésből fakad és melyet a szövetkezetek jelenleg is betöltenek, másrészről az állami feladatok megoldásából való (delegált) szerepvállalás, melynek módja, mértéke, minősége a kormányzat szándékaitól függ.

Jelenleg a *természetes szerepvállalás*, a hagyományos helyi pénzintézet-ügyfél kapcsolaton alapuló finanszírozás is lényegesen elmarad a lehetőségektől. A hozzávetőleg 300 és 350 milliárd forint között változó banki mezőgazdasági finanszírozás nem egészen egyötödét adják a szövetkezeti hitelintézetek, azonban ez sokszorosan meghaladja a szövetkezeti szektor teljes hazai banki hitelállományban elért 4%-os részesedését. Ezzel együtt azonban – bár növekvő tendenciát mutat – a szövetkezetek saját hitelportfóliójában még mindig 10% alatti az agrárfinanszírozás aránya, ami azt mutatja, hogy a takarékszövetkezetek messze elmaradnak a lehetőségeiktől. Ennek okait az 5. pont alatt kifejtettem, ezek közül több korlátozza a piaci részesedés növelését, hiszen a korlátozott kockázatvállalási lehetőségek eleve kizárják a nagyobb ügyfelek finanszírozásának lehetőségét, a szakemberek és szakismeret hiánya a finanszírozható ügyletek körét korlátozza (pl.: exportfinanszírozás, akkreditív), csakúgy, mint a viszonylag szűkebb tevékenységi kör (lízing, faktor hiánya).

A takarékszövetkezetek a nagy ügyfelek (pl. integrátorok) akvirálása hiányában nem tudnak a nagy kereskedelmi bankokéhoz hasonló kedvezményeket érvényesíteni az egymással partner ügyfelek bankon belüli átutalásainál, így a finanszírozásnál versenyhátrányból indulnak.

Amennyiben az *állam szerepet szán a szövetkezeti szektornak* az agrárfinanszírozásban, értelemszerűen a fentieken túlmenően a szektorral szemben megfogalmazódnak egyéb követelmények. A szövetkezeteknek valóban hálózatként kell működnie, melyek lényegesebb elemei: *egységes* agrárfinanszírozási *termékek* kialakítása, karbantartása és *kötelezettségvállalás* a forgalmazásukra, egymás ügyfeleinek *kölcsönös kiszolgálás*a, melynek előfeltétele *egységes informatikai rendszer*

kialakítása. Olyan *tőke- és forrásallokáció*, amely biztosítja a nagyobb ügyfelekkel szembeni kötelezettségvállalások lehetőségét, emellett olyan *központi agrárszakmai* (képző és tanácsadó) *szervezet működtetése*, amely részt vesz a termékek fejlesztésében, elősegíti az értékesítést és kockázati sztenderdeket állít fel a kockázati döntések támogatására. Ezek a megoldások egyúttal javítják, növelik a szövetkezeti hitelintézetek természetes szerepvállalásának feltételeit is, így összességében megnyílik a lehetőség, hogy a szövetkezeti hitelintézeti szektor néhány éven belül döntő szerepet vállaljon a magyar agrárgazdaság finanszírozásában.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) ICA: http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-facts-figures – (2) Majoros A. (1985): A takarékszövetkezetek története. SZÖVOSZ Oktatási és Továbbképzési központja, Budapest – (3) Moizs A. (2009): A takarékszövetkezetek fejlődési irányai. PhD Tanulmányok 8. PTE Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs – (4) Moizs A. (2010): Heterogenesis. PhD Tanulmányok 9. PTE Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs – (5) Moizs A. – Szabó G. G. (2012): A szövetkezeti hitelintézetek Magyarországon. Hitelintézeti Szemle, XI. évf. 1. sz. 67-85. pp. – (6) PSZÁF (2013): https://www.pszaf.hu/bal_menu/jelentesek_statisztikak/statisztikak/hiteladat_bev.html – (7) Rabobank Nederland Economic Research Department (2008): Countervailing power of cooperative banks. (Nem közzétett dokumentum) – (8) Wyman, O. (2008): Co-opoerative Bank: Customer Champion. http://www.oliverwyman.com/4147.htm